De la tradiţia lecturii la partizanatul confesional: *Chiriacodromionul* (1699) în mediile ardelene (sfârşitul secolului al XVII-lea – secolul al XVIII-lea)

Corina Teodor
Universitatea „Petru Maior" Târgu-Mureş

La 20 decembrie 1699 din tipografia Bălgradului ieşea o nouă carte: ***Chiriacodromionul***, după un efort tehnic ce a durat aproape zece luni. Tipograful, Mihail Iştvanovici, venise de curând din Ţara Românească, fiind cel mai priceput ucenic al lui Antim Ivireanul. De fapt, el va avea o spectaculoasă carieră după închiderea tipografiei ardelene, la Râmnic, Snagov, în Gruzia şi probabil Olanda.[1] Din prefaţa pe care o semna, adresându-i-se lui Atanasie Anghel, se părea că noua lucrare se înscria pur şi simplu în tradiţia tipografică a secolului al XVII-lea, a literaturii religioase în limba română. Poate doar o mai minuţioasă etalare a jurisdicţiei ierarhului să-i fi conferit o coloratură aparte: „*prea Sfinţitului şi de Dumnezău alesului păstoriu Kyr Athanasie Archiepiscopul şi Mitropolitul scaunului Belgradului, al Vadului, al Maramurăşului, al Silvaşului, al Făgăraşului şi a toată ţara Ardealului şi a părţii Ungureşti, Vidicului, Chioarului, Selagiului şi al Crasnei...*"[2] Şi totuşi, o simplă rememorare a evenimentelor din Transilvania, petrecute doar în ultimul an, ce au schimbat brusc cadrul eclesiastic de până atunci (sinodul din octombrie 1698 la care Atanasie împreună cu 38 de protopopi semnaseră declaraţia de unire cu biserica Romei; prima diplomă a unirii din 16 februarie 1699 a împăratului Leopold I) transformă apariţia acestei tipărituri într-un subiect de meditaţie pentru istorici. Aceeaşi prefaţă învederează asociaţii aparent paradoxale: tipograful ce-l numea pe Atanasie „*adevărat stăpân*", elogia sprijinul pe care i l-a oferit domnitorul Ţării Româneşti, Constantin

[1] E. Pavel, ***Meşteri tipografi bălgrădeni între anii 1567-1702***, în ***Apulum***, XVII, 1979, p. 307; E. Mârza, ***Din istoria tiparului românesc. Tipografia de la Alba Iulia 1577-1702***, Sibiu, 1998, p. 93-104; S. Jakó, ***Philobiblon transilvan***, Bucureşti, 1977, p. 172.

[2] I Bianu, N. Hodoş, ***Bibliografia românească veche 1508-1830***, vol. I, Bucureşti, 1903, p. 373.

BDD-A19222 © 2002 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:49 UTC)

Brâncoveanu, ca „*luminătoriu credinţei praslavonice*." De asemenea, chiar foaia de titlu preciza noul climat politic: "*supt biruinţa prealuminatului şi înălţatului Iosif Leopold Craiul Budei şi al Ţării Ungureşti şi al Ardealului...*"[3].

Istoriografia română a considerat această carte drept un instrument al politicii de ripostă ortodoxă în faţa catolicismului. Dar n-ar fi fost oare mult mai facilă publicarea ei în Ţara Românească şi difuzarea ulterioară în Transilvania? Dacă ne limităm să judecăm această tipăritură doar ca mijloc de propagandă ortodoxă munteană, nu apare insolit sprijinul lui Atanasie Anghel, ce îmbrăţişase la data apariţiei cărţii, unirea cu biserica Romei, ca şi cel al protopopului Gheorghe din Daia, menţionat şi el în prefaţă, unul din semnatarii actului de unire din 1698?[4] Aceste bizare asociaţii ne-au determinat ca prin textul de faţă să încercăm să oferim răspunsuri la următoarele interogaţii: ce fel de carte era ***Chiriacodromionul***, care apărea chiar în anii unirii eclesiastice? De ce a fost necesară apariţia sa atunci? Cum a fost judecată această tipăritură de ierarhia din Ardeal, de cei din Ţara Românească, iar mai apoi, în secolul al XVIII-lea, chiar de cititorii ardeleni cărora le fusese destinată?

În general, istoriografia tradiţională şi istoricii literari s-au limitat să caracterizeze ***Chiriacodromionul*** drept o reeditare a celei mai de succes cărţi din secolul al XVII-lea, ***Cazania lui Varlaam*** (1643).[5] Foile de titlu lasă să se întrevadă o mare asemănare, oricum apartenenţa la acelaşi gen, literatura omiletică şi didactică***: Carte românească de învăţătură la duminicile de peste an şi la praznice împărăteşti şi la svinţii mari*** (1643) ori ***Chiriacodromion sau Evanghelie învăţătoare care are întru ea Cazanii la toate duminicile de peste an şi la Praznicele domneşti şi la sfinţii cei amintiţi*** (1699).[6] Numai că, un prim semnal al faptului că lucrarea din 1699 nu era o reeditare fidelă a celei din 1643 ni-l oferă chiar

---

[3] ***Ibidem***.

[4] ***Ibidem***. Aurel Răduţiu în articolul ***Dacia Română la 1785*** din ***Apulum***, XVI, 1978, p. 312, a subliniat rolul material al protopopului Gheorghe Pop pentru refacerea tipografiei din Alba Iulia, ca şi cel avut în anul 1698 când, se pare, ca notar al soborului, a redactat actul Unirii.

[5] Vezi, de exemplu, L. Haţegan, ***Kiriacodromion***, în ***Îndreptar pastoral***, I, 1977, p. 139.

[6] I. Bianu, N. Hodoş, ***op. cit***., vol. I, p. 137 şi 372.

BDD-A19222 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:49 UTC)

tipograful în epilogul către cititori: „*căci că pre multe locuri nu precum în izvodul cel vechiu am lăsat, ce am schimbat au faţa cuvântului, au a vremii, au am mai scăzut, au am mai adaos...*”[7] Aşadar, s-au introdus atât modificări ***stilistice***, unele ***istorice*** şi altele de ***conţinut***.

Primii cercetători care, pornind de la acest avertisment al tipografului-editor, au făcut o analiză comparată a ***Cazaniei*** şi ***Chiriacodromionului***, chiar dacă sumară, au fost Ştefan Ciobanu şi Ioan Lupaş. Observaţiile lor au fost în general ignorate. Ei au semnalat că din cele 81 de predici ale ***Chiriacodromionului*** 75 provin din ***Cazania lui Varlaam***, restul de 6 fiind preluate din alte izvoare.[8] A fost meritul lui Ştefan Ciobanu de a depista că 5 din acestea provin dintr-o celebră lucrare ortodoxă a secolului al XVII-lea, ***Cheia înţelesului***, a lui Ioanichie Galeatovschi[9], iar mai recent Eugen Pavel a identificat şi ultima cazanie, ca fiind preluată dintr-o tipăritură bălgrădeană, ***Poveste la 40 de mucenici***.[10]

Aşadar, datorită acestor investigaţii cunoaştem azi cele trei surse ce formează conţinutul ***Chiriacodromionului*** (***Cazania lui Varlaam***, ***Cheia înţelesului***, ***Poveste la 40 de mucenici***). Numai că analiza nu trebuie să se oprească aici. Rămâne să descoperim filierele prin care aceste texte au ajuns la îndemâna tipografului şi mai ales, să stabilim semnificaţia acestei noi compoziţii, imprimată într-un moment de turnură pentru istoria ardeleană.

Că s-a folosit ca punct de plecare ***Cazania lui Varlaam*** (Iaşi, 1643) e de la sine înţeles dacă avem în vedere interesul de care s-a bucurat această carte în Transilvania, în a doua jumătate a secolului al XVII-ea.

---

[7] ***Ibidem***, p. 376.

[8] I Lupaş, ***„Cartea Românească de învăţătură” de la 1643, într-o ediţie transilvană la Alba Iulia în 1699***, în ***Mitropolia Moldovei şi Sucevei***, 1957, nr. 10-12, p. 791-806; Şt. Ciobanu, ***Din legăturile culturale româno-ucrainiene. Ioaniche Galeatovschi şi literatura românească veche***, Bucureşti, 1938.

[9] Şt. Ciobanu, ***op. cit***., p. 56-62.

[10] E. Pavel, ***Consideraţii asupra tipăriturilor bălgrădene de la sfârşitul secolului al XVII-lea***, în ***Cercetări de lingvistică***, 1981, nr. 2, p. 196.

BDD-A19222 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:49 UTC)

Editată într-un tiraj special pentru această provincie, îi va fi fost uşor tipografului să aibă pe masa de lucru un exemplar din cele peste 350 care au circulat aici.[11] Mai interesantă apare maniera în care s-au introdus în textul tipăriturii bălgrădene fragmentele din ***Cheia înţelesului***. Aceasta era o carte scrisă de cel mai important scriitor ortodox ucrainean de la jumătatea secolului al XVII-lea, Ioanichie Galeatovschi, aflat în legătură cu mediul umanist, erudit, din jurul lui Petru Movilă, mitropolitul Kievului, şi implicit cu reşedinţa domnească de la Iaşi.[12] Lucrarea s-a bucurat de o mare audienţă şi a cunoscut patru ediţii succesive (Kiev 1659, Kiev 1660, Lwow 1663, Lwow 1665).[13] Numai că originalul fusese scris în ucraineană şi cu siguranţă nu acesta a fost folosit în 1699 de tipograful Iştvanovici pentru ***Chiriacodromion***. El a preluat 5 cazanii din cele 64 câte avea cartea ucraineană pe două filiere: a) prin intermediul ediţiei româneşti, realizată în 1678 de mitropolitul Varlaam al Ţării Româneşti şi ucenicii săi, tipărită la Bucureşti, după ediţia completă din 1665 (era însă o ediţie parţială ce includea doar primele 18 replici din 64). Iştvanovici, ce venea din Ţara Românească, ar fi putut avea un exemplar din această ediţie, dacă nu cumva se găsea unul în Ardeal, din care a reprodus cu fidelitate totală două cazanii: ***Cazania la Naşterea Domnului*** şi ***Cazania la Botezul Domnului***;[14] b) prin intermediul celor două cópii manuscrise după cartea lui Galeatovschi, ce circulau în Transilvania la începutul secolului al XVIII-lea, dar care cu siguranţă erau mult mai vechi. Trei cazanii din Galeatovschi incluse în ***Chiriacodromion*** nu se află în ediţia română din 1678, dar au fost semnalate în manuscrise ardelene: ***Cazania II la Rusalii***, ***Cazania II la Învierea Domnului***, ***Cazania la 20 de zile a lui iulie la sfântul şi slăvitul proroc Ilie***.[15]

---

[11] În cartea sa ***Cazania lui Varlaam în Transilvania***, Cluj-Napoca, 1983, Florian Dudaş a identificat 354 de exemplare şi 42 de copii manuscrise.

[12] În limba română, cea mai amplă prezentare a personalităţii şi operei lui I. Galeatovschi la Şt. Ciobanu, ***op. cit***. Referinţe face şi N. Cartojan, ***Cărţile populare în literatura românească***, vol. II, Bucureşti, 1974, p. 149-153, în legătură cu lucrarea sa ***Cer nou*** (1665) dedicată Anei Movilă, fiica lui Ieremia Movilă.

[13] Ştefan Ciobanu, ***op. cit***., p. 23-26.

[14] ***Ibidem***, p. 37-57.

[15] ***Ibidem***, p. 48.

BDD-A19222 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:49 UTC)

Şi ele reproduc cu fidelitate originalul ucrainean şi nu excludem posibilitatea ca traducerea să-i fi aparţinut tot mitropolitului muntean Varlaam. Acesta s-a aflat în pribegie prin Ardeal între anii 1679-1680[16] şi e posibil să fi avut cu sine manuscrise personale.

În fine, ***Cazania la 9 zile a lui martie pentru mucenicia celor 40 de mucenici*** provenea din textul recent tipărit la Bălgrad în 1689, ***Poveste la 40 de mucenici***, astfel că poate ilustra colaborarea tipografului cu cercurile bisericeşti ardelene. Fragmentul mai apăruse în 1644 în ***Evanghelia învăţătoare*** de la Mănăstirea Dealu[17], astfel încât ne întrebăm dacă nu poate fi în acelaşi timp o dovadă a implicării muntene.

După această prezentare a izvoarelor ***Chiriacodromionului***, e greu de spus cui îi aparţine structura finală a textului. Pe de o parte, se conturează profilul lui Mihail Iştvanovici, nu doar un simplu tipograf, ci un adevărat cărturar, atent la dinamica veacului şi mersul istoriei. Că a avut un rol în compoziţie ne-o demonstrează metoda sa de lucru: el nu a anexat aceste noi adausuri la mai vechiul text al ***Cazaniei***, ci le-a intercalat, conform rostului fiecăruia, într-o compoziţie ce dorea să respecte regulile unei scrieri omiletice. În plus, ţine să releve explicit semnificaţia acestor modificări: „*unde am mai adaos câte ceva, **am socotit mai spre întărire*** (s.n.)”[18] De asemenea, textul ***Chiriacodromionului*** a adaptat fraze din ***Cazanie*** la noua situaţie istorică: pasajul din cartea din 1643 ce amintea de robia otomană a fost înlocuit cu „*venirea altor limbi străine pre noi*”;[19] atacurile lui Varlaam din **Cazanie** la adresa „*calvinilor şi luteranilor, eretici din vremea de acum*”, au fost substanţial modificate, având în vedere că lucrarea din 1699 apărea şi sub patronajul Guvernatorului de

---

[16] I. Lupaş, ***Pribegia prin Ardeal a mitropolitului Varlaam al Ungrovlahiei (1679-1680)***, în ***Studii, conferinţe şi comunicări istorice***, vol. I, Bucureşti, 1927, p. 199-202.

[17] E. Pavel, ***Consideraţii asupra tipăriturilor bălgrădene de la sfârşitul secolului al XVII-lea*** , în ***Cercetări de lingvistică***, 1981, nr. 2, p. 196.

[18] I Bianu, N. Hodoş, ***op. cit***., vol. I, p. 376.

[19] I. Lupaş, ***„Cartea românească de învăţătură” de la 1643 într-o ediţie transilvană la Alba Iulia în 1699***, în ***Mitropolia Moldovei şi Sucevei***, 1957, nr. 10-12, p. 798.

BDD-A19222 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:49 UTC)

atunci al Transilvaniei Gheorghe Banffy, un calvin cunoscut.[20]

Dar, pe de altă parte, dorim să subliniem că o astfel de carte a corespuns atât exigenţelor muntene, cât şi celor ardelene. Editarea unei cărţi ortodoxe la Alba Iulia în anul 1699 ar fi fost practic imposibilă dacă n-ar fi existat o convergenţă între atenta supraveghere dinspre Ţara Românească şi acordul total al clerului superior şi elitei laice din Ardeal. Într-un fel, rolul Munteniei apare cu claritate chiar pornind de la faptul că Constantin Brâncoveanu fusese cel care l-a trimis pe tipograf în Ardeal, la sfârşitul anului 1698,[21] la cererea lui Atanasie. Dar şi ierarhia ortodoxă de la sud de Carpaţi avusese un cuvânt de spus, dovadă că menţiona în *Învăţătura* dată lui Atanasie la Bucureşti, în ianuarie 1698, care era rolul ***Cazaniei***: Sf. Scriptură să fie „*tâlcuită în Cazanie aşa precum o au tălmăcit Sf. Părinţi.*"[22]

E greu de apreciat, în stadiul actual al mărturiilor documentare, în ce măsură ortodoxia munteană şi biserica din Ardeal l-au consiliat pe Ştefanovici în legătură cu structura cărţii. Un lucru e clar: ea a avut aprobarea ambelor părţi. Dovadă că Atanasie i-a stabilit în 18 iunie 1700 preţul oficial de vânzare la 20 de zloţi[23] sau că o reeditare a ei s-a făcut în mediu pur ortodox, la Bucureşti în 1732.[24] Chiar sugestia pentru titlu, unul împrumutat din limba greacă, putea să vină din Ţara Românească, unde sfârşitul secolului al XVII-lea a coincis cu întărirea curentului grec.

Chiriacodromionul n-a fost în mod voit o reeditare a ***Cazaniei lui Varlaam***. Pe lângă textul de bază s-au utilizat fragmente din opera unui autor ortodox care era renumit pentru lucrările sale polemice, împotriva catolicilor, musulmanilor, evreilor, ereticilor. Numele lui Galeatovschi convenea ierarhiei ortodoxe muntene, dovadă interesul manifestat aici în 1678, prin traducerea fragmentară a ***Cheii înţelesului***.

---

[20] ***Ibidem***, p. 799.

[21] I. Mârza, ***Tipăriturile vechi româneşti de la Bălgrad***, în ***Îndrumător pastoral***, I, 1977, p. 138.

[22] M. Păcurariu, ***Legăturile bisericii ortodoxe din Transilvania cu Ţara Românească şi Moldova în secolele XVI-XVIII***, Sibiu, 1968, p. 42.

[23] Datorită unor acuzaţii că preţul era prea mare, cartea s-a vândut şi sub această sumă. E. Mârza, ***op. cit.***, p. 102.

[24] I. Bianu, N. Hodoş, ***op. cit.***, vol. II, Bucureşti, 1910, p. 45.

BDD-A19222 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:49 UTC)

Dar el era în legătură cu cercul lui Petru Movilă,[25] iar sfârşitul secolului al XVII-lea adusese la Bucureşti un interes sporit pentru opera acestuia: în 1691 se tipărise pentru prima oară în româneşte ***Mărturisirea ortodoxă*** la Buzău, după traducerea lui Radu Greceanu, iar în 1699 textul apărea într-o a treia ediţie greacă, la Mănăstirea Snagov.[26]

Galeatovschi şi implicit o asociere cu Petru Movilă stârniseră interes şi în Ardeal, din moment ce se aflau cópii manuscrise din ***Cheia înţelesului***, iar lui Atanasie patriarhul Dositei îi recomandase în 1698 ***Mărturisirea ortodoxă***.[27] De asemenea, în Transilvania în 1682 s-a păstrat şi o traducere a unei ***Cazanii*** din 1637 al cărei autor era chiar Petru Movilă.[28]

Aşadar, cercurile politice şi eclesiastice din Ţara Românească nu puteau decât să privească cu mare satisfacţie tipărirea în Ardeal, în anii unirii, a unei cărţi pur ortodoxe, chiar mai puternică doctrinar decât ***Cazania lui Varlaam***, prin intercalările din textul lui Ioanichie Galeatovschi.

Dar entuziasmul era la fel de mare şi pentru elita românească din Ardeal, dintr-un alt motiv însă. Aşa cum a subliniat profesorul Cesare Alzati, în concepţia autorilor unirii, integrarea în comuniunea cu Roma trebuia să se facă nu prin dispreţ faţă de tradiţia răsăriteană, ci tocmai prin păstrarea a tot ce ţine de credinţă, de disciplina canonică şi liturghie.[29] Atanasie îşi menţinea punctul de vedere şi în anii următori, semnificativ

---

[25] Despre umanismul profesat de Petru Movilă au scris P. P. Panaitescu în studiile reunite în volumul ***Petru Movilă***, Bucureşti, 1996 (ed. îngrijită de Şt. S. Gorovei şi Maria M. Székely) şi mai recent Gh. Bobâlnă, ***Idei şi tendinţe umaniste în activitatea şi opera lui Petru Movilă***, în vol. ***Un veac de aur în Moldova (1643-1743)***, Chişinău-Bucureşti, 1996, p. 18-35.

[26] P. Movilă, ***Mărturisirea ortodoxă***, ed. de Nicolae M. Popescu, Gh. I. Moisescu, Bucureşti, 1942 (reed. 1996), p. XXXIII şi L-LIII.

[27] ***Ibidem***, p. LIII.

[28] P. P. Panaitescu, ***op. cit***., p. 137; F. Dudaş, ***Manuscrisele româneşti din bisericile Bihorului***, vol. II, Oradea, 1986, p. 126-127.

[29] C. Alzati, ***Istorie, teologie şi istoriografia unirilor***, în vol. său ***În inima Europei***, Cluj-Napoca, 1998, p. 179.

BDD-A19222 © 2002 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:49 UTC)

fiind gestul său de a-i cere în 1701 lui Brâncoveanu cărţi de slujbă ortodoxe, recent editate (***Triod***, ***Penticostar***).[30]

Astfel, am putea defini ***Chiriacodromionul*** drept o carte care a corespuns ideologiei epocii, atât din punctul de vedere al ortodoxiei muntene, cât şi din cel al proaspetei ierarhii unite.

În primii ani ai secolului al XVIII-lea, după ce Atanasie (1701) fusese numit şi hirotonit episcop al bisericii greco-catolice, această carte ortodoxă îşi va continua epopeea, intrând în posesia şi folosinţa reprezentanţilor noii confesiuni. Cărţii i s-a rezervat de la început o largă difuzare, care rezultă din numărul mare de exemplare ce ni s-a păstrat. A fost în primul rând o carte de edificare morală, ce interesa clerul secular şi lumea parohială. A făcut încă de la început obiectul unor danii, în care s-a implicat chiar Atanasie Anghel, ce încredinţase în anul 1700 un exemplar „*mitropoliei din Alba Iulia*", altul bisericii din Vinţ şi un al treilea bisericii din Geomal. Ierarhul repeta gestul în 1702, dăruind un exemplar „*fratelui meu, popa Gheorghe din Oradea*."[31]

Chiar din primii ani de la apariţie, difuzarea ***Chiriacodromionului*** a reflectat interesul clerical: protopopi (ex. Maniu din Broşteni, bunicul lui Samuil Micu),[32] dar îndeosebi parohi care apar în postura de cumpărători, difuzori şi proprietari. Însemnările validează importanţa cărţii din moment ce ea face chiar obiectul unor dispoziţii testamentare, dar în acelaşi scop – al utilităţii ei în biserici, unde de altfel e şi păstrată: „*să stea aceste două sfinte cărţi* (***Chiriacodromion*** şi ***Evanghelie*** – n.n.) *în besearecă, cârsnicul să le poarte de grijă, să fie slobod tot preotul şi ceteţul a sluji de pe urma lor*," scria popa Oprea din Răchita.[33] Există însă şi cazuri în care preotul sesizează dubla utilitate: pe de o parte carte de predici necesară în biserică, iar pe de altă parte, carte de edificare morală, destinată unei lecturi generale („*într-acest chip să fie la mănăstire* – scrie popa Ionuţ despre exemplarul încredinţat mănăstirii Mănăştur – *până va trebui feciorului*

[30] M. Păcurariu, ***op. cit***., p. 45.

[31] F. Dudaş, ***Vechi cărţi româneşti călătoare***, Bucureşti, 1987, p. 180-181.

[32] ***Ibidem***, p. 181.

[33] E. Mârza, D. Dreghiciu, ***Cartea românească veche în judeţul Alba. Secolele XVI-XVII. Catalog***, Alba Iulia, 1989, p. 190.

BDD-A19222 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:49 UTC)

meu Simion sau fetii mele Petcă").[34] Chiar şi atitudinea laicilor faţă de această tipăritură merită selectată. Ei intervin încă din primii ani în difuzarea ei, continuând tradiţia secolului precedent, ca mesageri ai unei solidarităţi colective ori ca docili asociaţi ai preotului din sat. Din rândul lor se conturează şi motivaţii desacralizate în cazul cumpărării, în ton cu titlul cărţii: ea este privită ca o carte de învăţătură la propriu, ca o carte de lectură. Două generaţii se întâlnesc: cea a părinţilor şi cea a copiilor, pentru care se făceau astfel de achiziţii („*de va trăi Petru şi de va putea învăţa carte, a lui să fie în veci*").[35]

Astfel, reflexiile personale de pe filele exemplarelor păstrate demonstrează faptul că această tipăritură s-a bucurat de interes real în mediile româneşti ardelene. Despre ***Chiriacodromion*** cititorii se exprimau în termeni similari cu cei folosiţi pentru caracterizarea ***Cazaniei lui Varlaam*** (***Evanghelie***, ***Ucitelnă***, ***Păucenie***, ***Cazanie***, ***Sf. Carte păucenie***…) Un motiv în plus ca să putem afirma că ***Chiriacodromionul***, la fel ca şi ***Cazania*** se înscria şi în secolul al XVIII-lea în cadrul unei lecturi tradiţionale. Puţini au fost cei care au sesizat diferenţele dintre cele două cărţi. Intercalările de la 1699 rămâneau străine pentru cultura teologilor şi laicilor vremii. Atanasie însă face parte dintre cei care pot sublinia că a donat „*o Păucenie de aceste de ale noastre*."[36]

Şi totuşi, Ardealul secolului al XVIII-lea stă sub semnul inovaţiilor politice, religioase, culturale. Confruntările dintre ortodocşi şi greco catolici au dus în cele din urmă la retrasarea hărţii confesionale ardelene. E aproape inevitabil să nu ne interogăm cum au afectat transformările religioase din secolul al XVIII-lea interesul pentru lectură al românilor ardeleni. Conform însemnărilor marginale, ***Chiriacodromionul*** – o carte ortodoxă, s-a aflat pe tot parcursul veacului şi în posesia ortodocşilor, şi în posesia greco catolicilor. Este doar o întâmplare? Este efectul conservatorismului mental? Este rezultatul păstrării inventarelor bisericeşti după „*dismembratio ecclesiarum*" din 1761?

---

[34] E. Mosora, D. Hanga, ***Catalogul cărţii vechi româneşti din colecţiile B.C.U. „Lucian Blaga" Cluj 1561-1830***, Cluj-Napoca, 1991, p. 34.

[35] T. L. Roşu, ***Însemnări şi inscripţii bihorene***, Beiuş, 1941, p. 89.

[36] F. Dudaş, ***Cartea românească veche în Bihor în secolele XVI-XVII. Catalog***, Oradea, 1977, p. 94.

BDD-A19222 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:49 UTC)

Răspunsuri ar trebui să căutăm în programul cultural al proaspetei episcopii unite şi în rescriptele imperiale. Nu stă în atenţia noastră să analizăm producţia tipografică a noului centru de la Blaj, inaugurat la mijlocul secolului al XVIII-lea. Vom observa doar că politica editorială urmează două linii: una practică, care se adresează parohiilor, oferindu-le cărţi indispensabile serviciului religios (ca de exemplu: ***Liturghier***, ***Bucoavna***, ***Acatist***, ***Strastnic***, ***Octoih***, ***Triod***, ***Evanghelie***) şi una doctrinară, care se adresează unui restrâns cerc de intelectuali, cu lucrări ce stau la temelia identităţii noii confesiuni greco-catolice (***Floarea adevărului***, ***Învăţătura creştinească***, ***Doctrina christiana***).[37] Pentru pregătirea viitorilor clerici, deciziile episcopale stabileau lecturi obligatorii din acelaşi tablou al cărţii religioase: P. P. Aron indica în anul 1755 fiecărui preot să deţină un ***Ceaslov*** şi o ***Psaltire*** „*pentru plinirea pravilei cea de toate zilele.*"[38]

În ciuda bipolarităţii confesionale, cărţile rituale editate la Blaj au fost folosite şi de ortodocşi, iar ***Chiriacodromionul*** a continuat să fie la îndemâna greco-catolicilor. Dacă au existat interdicţii de lectură acestea au venit în primul rând din partea autorităţilor imperiale. Prin decrete repetate (din anii 1746, 1765, 1768) Maria Tereza interzisese importul de carte de peste munţi şi a încredinţat cenzura eclesiastică episcopului greco-catolic.[39] Dar circulaţia ***Chiriacodromionului*** nu a fost afectată. Doar era o carte pe a cărei foaie de titlu apărea numele primului ierarh unit, Atanasie Anghel.

Este greu de spus când se încheie epopeea acestei cărţi. Oricum, în secolul al XVIII-lea ea reprezintă o lectură tradiţională şi pentru comunităţile greco-catolice şi pentru cele ortodoxe. Şi într-un fel, a demonstrat menţinerea ritului şi tradiţiei Răsăritului de către noua biserică

---

[37] P. Teodor, ***Reformă catolică şi Aufklärung în epoca Luminilor***, în vol. ***Spiritualitate transilvană şi istorie europeană***, ed. I. Mârza şi A. Dumitran, Alba Iulia, 1999, p. 173.

[38] Z. Pâclişanu, ***Istoria Bisericii Române Unite (partea a II-a, 1752-1783***), în ***Perspective***, 1991-1993, nr. 53-60, p. 80.

[39] A Bunea, ***Episcopii Petru Paul Aron şi Dionisie Novacovici sau istoria românilor transilvăneni de la 1751 până la 1764***, Blaj, 1902, p. 357, 360, 360.

BDD-A19222 © 2002 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:49 UTC)

unită. Sau, pentru a prelua expresia lui Michel de Certeau, a orientat lectura spre „fabricarea" unei biserici.[40]

From Traditional Reading to Confessional Subjectivism: *Chiriacodromionul* (1699) in Transylvanian Background (the end of the 17th century – 18th century)

Abstract

The purpose of this study is to analyse the Transylvanian destiny of one of the most important religious books that has been printed in the 17th century at Alba Iulia printing house: ***Chiriacodromion***. The first part of this study presents the political and confessional background – from Transylvania and Wallachia – of the publication of this book in 1699. We were also interested in the structure of the book, which is only a republication of the most succesful Romanian printed work from the 17th century, ***Cazania lui Varlaam***.

The second part of the study reffers to the way this book – ***Chiriacodromion*** – has been accepted in Transylvanian background during the 18th century by different confessional orders: orthodoxy and catholicism, archpriests, priests and also by irreligious persons.

[40] Apud ***Storia della lettura nel mondo occidentale***, a cura di G. Cavallo e R. Chartier, Ed. Laterza, 1995, p. XI.

BDD-A19222 © 2002 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:49 UTC)